

Вихідні дані: Рускуліс Л. В. Шляхи організації самостійної роботи в системі підготовки вчителів української мови. Електронне наукове видання «Науковий вісник Донбасу». Педагогічні науки. Луганськ: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N3\(31\)/index.html](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N3(31)/index.html).

УДК 371. 811.161

Л. В. Рускуліс, Миколаївський національний університет імені В. В. Сухомлинського

ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Основне завдання навчального процесу у вищому навчальному закладі – навчити студентів працювати та поповнювати свої знання самостійно.

Методологія організації самостійної та індивідуальної роботи за кредитно-модульною та кредитно-трансферною системами передбачає орієнтацію із лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму та на організацію самоосвіти студента. За таких умов викладач має стати каталізатором навчання, генератором ідей, забезпечити професійну самореалізацію та формування її кваліфікаційного рівня. Саме ці положення й визначили актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у тому, щоб охарактеризувати самостійну роботу студентів філологічних факультетів як одну із найважливіших форм роботи у вищій школі, проаналізувати основні шляхи її впровадження, види та рівні самостійності, методику організації самостійної роботи під час підготовки до лекційного заняття, практичних форм роботи.

Проблемі самостійної роботи як одній із форм навчання приділяли увагу в своїх дослідженнях А. Алексюк, М. Барахтян, О. Горошкіна, В. Ортинський,

В. Лозова, В. Нагаєв, А. Нікітіна, С. Караман, О. Караман, Т. Коршун, М. Пентилюк та інші.

За Болонською системою навчальний час самостійної та індивідуальної роботи регламентується і повинен становити не менше ніж 50 % загального обсягу трудомісткості навчання [7, с. 102].

Самостійна робота студента – це самостійна діяльність-учіння студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданням та під методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі [8, с. 251]. Викладач вищого навчального закладу виконує організаційну, координуючу, управлінську, стимулюючу, оцінну функції.

Самостійність у здобутті знань, як підкреслює А. Алексюк, передбачає оволодіння складними вміннями і навичками бачити зміст та мету роботи, організовувати власну самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішуваних питань, пізнавальну і розумову активність та самостійність, здатність до творчості.

В основі самостійної роботи студентів лежить поняття самостійності, під якою розуміють здатність людини виконати певні дії чи цілий комплекс дій без безпосередньої допомоги з боку іншої людини чи технічних засобів, що її замінюють, керуючись лише власним досвідом. Ця здатність індивіду лежить в основі його самостійної діяльності [2, с. 237].

Як зазначає В. Нагаєв, доцільно виділити два види самостійності: змістовну і організаційну.

Під змістовною самостійністю розуміють здатність людини приймати на певному рівні правильні рішення без допомоги зі сторони. Організаційна самостійність виражається в умінні людини організувати свою самостійну роботу з реалізації прийнятого рішення. Казати про реальну самостійність можна лише тоді, коли їй властиві обидва види самостійності.

Базуючись на рівнях засвоєння творчого досвіду (впізнання, відтворення, застосування, творчість), можна виділити чотири рівні самостійності:

1) виконавча самостійність; 2) самостійність у типових ситуаціях; 3) самостійність у нетипових ситуаціях; 4) творча самостійність [7, с. 103].

Самостійна робота студентів має можливість студентам оволодівати навчальними дисциплінами, формувати навички самостійної роботи у навчальній, професійній діяльності, а також здатність приймати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення. Самостійна робота сприяє оволодінню досвідом творчої, дослідницької, соціально-оцінної діяльності. Вона сприяє поглибленню й розширенню знань, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності [5, с. 228].

Під час вивчення навчальної дисципліни виокремлюють такі види самостійного учіння студента:

- слухання лекцій, участь у семінарських заняттях, виконання практичних і лабораторних робіт;
- відпрацювання тем лекцій та семінарських занять, виконання практичних і лабораторних робіт студентами заочної форми навчання;
- підготовка рефератів і курсових робіт, написання дипломних робіт;
- підготовка до модульного контролю та іспитів;
- робота з літературою та ін.

На думку М. Артемової, доцільність та пріоритети самостійної роботи полягають у:

1. Студенти вчать вчитися; здобувати нові знання; закріплювати те, що дізнався раніше, і здобувати нові знання; розширювати діапазон знань, уточнення, класифікація, поглиблене оволодіння матеріалом; активне засвоєння знань; розуміння матеріалу шляхом самостійного опрацювання; запам'ятовування (вивчення знань), отриманих під час лекцій, підготовка до семінарів, контрольних робіт; удосконалення вивченого предмета; вміння планувати, організовувати і реалізувати свої пізнавальні інтереси та роботу; можливість заглиблення в історію розвитку питань; розвиток розумових функцій; самоосвіта, саморозвиток і самонавчання студента; виховання студента в дусі свідомої самодисципліни; робота з літературою з метою

здобуття знань; самостійне опрацювання додаткової літератури: робота з підручником, журналами, газетами.

2. Доцільність самостійної роботи полягає у: формуванні власних поглядів на проблемні питання; використанні знань, через свідоме закріплення та індивідуальних підхід до них; практичному вправленні здобутих знань (приклад, вправи); самостійному аналізі нового матеріалу; активному мисленні під час якого формується своя думка стосовно того чи іншого питання, тобто осмислення отриманих знань; удосконалюють навички самостійно організовувати навчальний процес; формують навички науково-дослідної діяльності і поглиблене вивчення теми для розширення світоглядної думки студента; самовдосконалення; самовиховання.

3. Самостійна робота містить такі цінності: надає змогу студенту уточнити, удосконалити знання, глибше вивчати і зрозуміти навчальний зміст матеріалу; поширювати опановані знання; систематизувати і узагальнювати набути знання; студент активно працює, опановуючи матеріал; знайомиться з різними думками гіпотезами; у нього розвивається творчий підхід до розв'язання питань; творче осмислення матеріалу на основі індивідуальних особливостей студента; він виводить різноманітні формули, таблиці, графіки за власним задумом із певної теми; відбувається взаємозв'язок викладача і студента; самовиховання, розвиток самостійності, активності, свідомості в отриманні знань.

4. Студенти вбачають роль самостійної роботи в: отриманні нових знань і фактів з тем; відшукуванні деталей, що будуть потрібні на практиці, на основі раніше здобутих знань; самостійне навчання більш ефективно, оскільки студент краще запам'ятовує, робить висновки, які викладач може поділяти; відбувається передача знань, умінь та навичок в педагогічній практиці; опрацюванні нових джерел; можливості заглиблення у думки та міркування педагогів; можливості проводити більш глибоке дослідження; можливості формувати, виробляти власний погляд; розвиткові пошукових інтересів, допитливості, вироблені самоконтролю; вихованні дисциплінованості у

виконанні подальшої роботи; вихованні навичок здійснення самоосвіти – організованість, відповідальність, цілеспрямованість.

5. Активізація розумових діяльності, основних функцій кори головного мозку (аналіз, синтез, узагальнення та ін.); студенти вибирають джерело здобутих знань; навчають самостійно працювати з літературою за темою; творчий пошук, заглиблення в історію питання; розширення цікавої для студентів теми; знайомство з різними гіпотезами та думками з теми; розширення кругозору, співпраця з викладачами з обговорення підготовлених рефератів, повідомлень, лекцій; студент сам може вибрати зручний для нього час навчання [1, с. 199-200].

Завдання самостійної роботи повинні реалізовуватися на всіх заняттях. Однак уже на початку семестру студенти повинні знати, що вони мають опанувати, що від них вимагається, якими будуть критерії оцінювання їхніх знань, скільки балів і за що вони можуть отримати під час поточних та підсумкових контрольних заходів. Для цього на стендах, у картках-пам'ятках, відповідних сайтах університету до кожної дисципліни слід розмістити відповідні навчально-методичні матеріали [7, с. 104].

Як зазначає Л. Артемова, на лекціях самостійна робота допомагає студентам: пов'язувати новий матеріал із попередньо набутими знаннями; висвітлювати свою думку стосовно теми; виділяти основне, головне у матеріалі; самостійному пошуку; виокремлювати знання та визначати доцільність їх використання в подальшій роботі чи на практиці; аналізувати і синтезувати знання; робити висновки з отриманих знань.

Під час проведення лекцій використовуються такі способи нетривалої самостійної роботи: вибір питань з представлених викладачам і складання з ним плану лекції; обміркування почутого від викладача; висловлювання власної думки; короткі відповіді на запитання; бліц-опитування; конкурс кращої відповіді на запитання; наведення власних прикладів; коротка дискусія; нагадування правила, поняття, положення, закономірності вголос; коротке за часом письмове опитування; з'ясування питання чи підбір прикладу в

документації (програмах); нетривала робота з підручником (виписати правило, цитату); знайти в підручнику та зачитати вголос певний фрагмент змісту; тестування; анкетування; самостійне заповнення таблиць; систематизація матеріалу, пропонованого викладачем, у таблицю; проведення короткотривалих дослідів; після прослуховування викладача, власна передача отриманих знань в конспекті; виокремлення в конспекті важливих ключових понять, положень; визначення питань, необхідних для опрацювання за межами лекції; студент як лектор (підготувати окреме питання чи частину лекції шляхом самопідготовки) [1, с. 203].

В. Ортинський пропонує таку методику відпрацювання теми лекційного заняття:

1. Вивчити програму навчальної дисципліни та робочу навчальну програму.

2. Визначити місце теми цієї лекції в структурі навчальної дисципліни за тематичним планом.

3. З'ясувати усі питання, які необхідно вивчити.

4. Вивчити навчальний матеріал, який є в конспекті, уточнити обсяг відсутнього матеріалу на основі контрольних питань, завдань для контрольної роботи і питань, винесених на іспит.

5. Визначити літературу, в якій є необхідний навчальний матеріал, та послідовність його засвоєння.

6. Кожен навчальний матеріал опрацьовувати у такий спосіб: а) прочитати його в динаміці, щоб зрозуміти загальну сутність; б) вдруге прочитати навчальний матеріал, осмислюючи кожне слово і речення; в) за третім разом виокремити основні поняття, сутність явищ і процесів, їх структуру і зміст, а також зв'язки між ними; г) записати усе це в конспект; д) установити зв'язок із попереднім навчальним матеріалом; е) самостійно відповісти на всі контрольні питання з цієї теми [8, с. 253-254].

Самостійна робота на семінарських та практичних заняттях проводиться такими способами: усний чи письмовий виклад якоїсь думки, знань відповідно

до певної проблеми чи власного бажання; доповнити подану викладачем інформацію знаннями з власного досвіду або методичної літератури; підтвердження або заперечення висновків; бліц-опитування; опитування усне чи письмове; представлення рефератів для перевірки набутих знань; отримання від викладача і надання студентам консультацій; тестування, анкетування; написання рефератів; практичне опанування певних питань – пошукова діяльність: педагог дає проблемну ситуацію, а студенти обґрунтовують свої шляхи її розв'язання; досліді, експериментування; практичне самостійне виконання індивідуального чи групового завдання (фрагмент заняття, гри тощо); створення і розв'язання проблемної ситуації кожним студентом окремо; самостійне виготовлення матеріалу; самостійне виведення студентом схем, таблиць; письмовий виклад чи зображення практичної ситуації згідно з темою; інсценізоване зображення певної теми [1, с. 203].

В. Нагаєв наголошує, що важливим у проведенні самостійної роботи є деякі проблеми щодо її організації, до яких він відносить:

1. Міцні знання закріплюються в пам'яті під час багаторазового повторення, тому необхідно систематично і планомірно вивчати навчальний курс у повному обсязі, а перед іспитом тільки освіжити матеріал у пам'яті, привести його в систему.

2. Організація самостійної роботи ґрунтується на попередніх (базових) знаннях.

3. Для раціоналізації використання часу доцільно проводити його аналіз і виявляти раціональність тих чи інших витрат (8, с. 104).

Отже, самостійна робота майбутніх учителів української мови має важливе значення у системі їх професійної підготовки до аудиторних занять, з одного боку, та ефективності організації та їх проведення, з іншого. Щоб самостійна робота була ефективною, студент має глибоко усвідомити її необхідність, мету й подальшу корисність для себе; точно і конкретно визначити завдання, його вмотивованість, наявність і знання студентом

методики виконання, терміни, форми і види контролю, надання консультативної допомоги з боку викладача [8, с. 254].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аксьонова 1998** – Аксьонова О.В. Практичні й семінарські заняття / О. В. Аксьонова . – К. : Либідь, 1998. – 107 с.
2. **Алексюк 1998** – Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А. М. Алексюк – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
3. **Вітвицька 2005** – Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи : навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / Вітвицька Світлана Сергіївна. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
4. **Караман 2000** – Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272с.
5. **Лекції** з педагогіки вищої школи : навчальний посібник / за ред. В. І. Лозової – Харків : «ОВС», 2006. – 496 с.
6. **Методика** навчання української мови в середніх освітніх закладах / за редакцією М. І. Пентилюк – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
7. **Нагаєв 2007** – Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник Віктор Михайлович Нагаєв. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
8. **Ортинський 2009** – Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
9. **Словник-довідник** з української лінгводидактики : навчальний посібник / за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

Рускуліс Л. В.

Шляхи організації самостійної роботи в системі підготовки учителів української мови

У статті охарактеризовано самостійні форми роботи у вишах, види та рівні самостійності, визначено доцільність та пріоритети самостійної роботи, проблеми щодо організації самостійної роботи.

Ключові слова: самостійна робота, форми самостійної роботи, види самостійності, рівні самостійності.

Л. В. Рускулис

Пути организации самостоятельной работы в системе подготовки учителей украинского языка

В статье охарактеризованы самостоятельные формы работы в вузах, виды и уровни самостоятельности, определена целесообразность и приоритеты самостоятельной работы, проблемы по организации самостоятельной работы.

Ключевые слова: самостоятельная работа, формы самостоятельной работы, виды самостоятельности, уровне самостоятельности.

Ruskulis L.V.

Ways of independent work in training teachers of Ukrainian language

The article described independent forms of work in universities, types and levels of autonomy, defined appropriateness and priorities of individual work, problems concerning the organization of independent work.

Key words: independent work, forms of independent work, types of autonomy, level of independence.

Відомості про автора

Рускуліс Лілія Володимирівна – канд. пед. наук, доцент кафедри мовознавства та логопедії Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Основні наукові інтереси – методика викладання української мови у вищих навчальних закладах.

Дом. адрес: 54025, м. Миколаїв, проспект героїв Сталінграда, 93 А, кв. 33.

Контактний тел.: 0 (512) 42-62-06, 0506061875